

„Meghalt Mátyás, oda az igazság;
a nép száján gyakran halljuk ezt most is.”
(L'udovít Štúr)

KÄFER ISTVÁN

A BUDAI KIRÁLY IGAZSÁGA¹

Meghalt Mátyás király, oda az igazság. Ez a frazeológiai egység mindmáig él a szlovák nyelvben is. A nemzet viharos története nem tudta ezt a magyar királyt² sem ki-sajátítani, elszlovákosítani, sem kizárni. Annak ellenére, hogy tudnia kellett szlovákul, gyakran időzött a szlovák³ etnikai területen, hogy Nagyszombatban rendbe tette az etnikai viszálykodásokat, hogy közvetve-közvetlenül neki köszönhetjük az 1479. október 25-én kelt szlovák nyelvemléket, mindmáig él a szlovák folklórban, históriás énekekben és a szlovák nemzeti írásbeliség néhány történeti prózájában. És ez a Mátyás igazsága olyan erős, hogy nem lett a hagyományos magyar–szlovák csetepaték tárgya sem a közös szellemi örökség tulajdonjogáért. És megint csak annak ellenére sem, hogy Mátyás a magyar nemzet történetének egyik legnagyobb alakja lett.

Bak Gáspár, Mátyás fekete seregének katonája magyar volt. Jeles katonai szolgálataiért a király szepesi prépostnak nevezte ki. Az egykori katona a bolognai

---

¹ A pozsonyi *Historická revue* c. folyóirat 2017. májusi számában megjelent írásom fordítása, terminológiai kísérletezéssel.

² A szlovák szövegben a magyar király *uhorský kráľ*. Az utóbbi másfél évszázad szlovák nyelvi gyakorlatában az *uhorský* egyértelmű jelentése: minden magyarországi etnikum tagja, tehát a magyar és a szlovák is. A szlovák nyelvben az etnikai magyart a *Mad'ar* jelenti, ugyanígy az *Uhorsko* az 1920 (1918) előtti, a *Mad'arsko* az ez utáni Magyarországot. A magyar nyelvi gyakorlat az *uhorský* fogalomra legtöbbször a szlovákok számára igen negatív *magyar-t*, jobb esetben a *magyarországi-t* használja. Alternatív megoldásként nem sok sikerrel próbálkoztunk a *Magyarhon*, *magyarhoni* archaizmus használatával, de elképzelhető lenne a szlovák terminus átvétele *uhorszki* formában, hiszen a *szlovák* szó is idegen a magyarban. A megoldás keresése természetesen csak szlovákról magyarra fordítás, illetve szlovák témájú közlésformákban érvényes. A *hungarus* a legkevésbé elfogadható a szlovákok számára.

³ A magyar nyelvben a *szlovák* szó politikai terminus. A szlovák etnikumot a magyar a 20. század első harmadáig *tót-nak* nevezte és a szlovákok is így hívták magukat, ha magyarul kommunikáltak. Mai irodalmi nyelvüket a 19. század derekán foglalták rendszerbe, addig a biblikus csehet és különböző nyelvjárási formákat használtak, de mindezeket *slovenský-nek* nevezeték, a magyarban (és főleg a latinban) pedig sokszor a *slavus* = *szláv-val* keverik. A népnyelv helyes magyar fordítása itt mindenképpen a *tót*. A kérdés részletes tárgyalása: Ábrahám, 2008.

egyetemen tanult, sőt teológiai doktorátust is szerzett, és október 25-én IV. Sixtus pápa pappá szentelte. Hazatért, befejezte Szepeskáptalan templomának építkezéseit. Hét évvel szentelése után, pontosan 1479. október 25-én felszentelte a templomot. Tisztelte a hagyomány méltóságát, és a szentmisében mondott imádságában fejezte ki köszönetét a káptalannak és nyilván a tehetősebb szepesi nemzetségeknek is áldozatkészységükért, anyagi támogatásukért, „*amivel segítettek diákságom során, habár nem tudnék mindenkit külön néven nevezni...*” Hasonlóan köszönte és imádkozott „*mindazokért, akik ezt a szentegyházat ellátták ruhákkal, kelyhekkel, könyvekkel, mindenféle egyéb értékekkel*”. És nem utolsósorban imádkozott „*a világi rendekért, Mátyás magyar [uhorszki] királyunkért*”. Ez a lelkiismeretes főpap feltehetően tudott szlovákul [szlávul], de nem olyan szinten, hogy emlékezetből képes lett volna imádkozni. Ezért egy pergamendarabra leírta, talán leíratta a szöveget. Az írást több helyen javították.⁴

Mátyás király 1486-ban megszabta a bírók sorrendjét a nagyszombati németek és szlovákok között, és 1488-ban „*fidelo nostro Holy de Hradna*” nemesi címet adományozott, és kinevezte városkapitánynak.⁵ Bár az etnikai összefüggésekben abban az időben egyáltalán nem jelentkeztek nemzeti feladatok, Mátyás közelről ismerte egyszerű alattvalóit is, és bizonyára nem latinul társalgott velük. A budai királynak élő kapcsolatai voltak a cseh királysággal is, és a cseh nyelv használatának meghonosodása Magyarországon, a szlovákok irodalmi-liturgikus nyelveként, egészen a XIX. század derekáig nemzetközi különlegesség Közép-Európa nemzeteinek fejlődésében. Bél Mátyás mint pozsonyi szlovák hitszónok a mai fülnek kissé meglepően fogalmazott: „*A szlovák nyelv már akkor meghonosodott Magyarországon [Uhorszkóban], mivel a magyarok 7 vezér alatti bejövetele után ezt használták a Duna-menti szlávok ... Azután amikor Corvin Mátyás leverte a huszitákat, állampolgárságot szerezve sok cseh megtelepedett Magyarországon. A hazai szlovákok nyelvét olyan finomságra és használhatóságra emelték ... hogy megegyezik a cseh nyelv eredeti bájával ... Magyarországon nemcsak a tudós emberek, hanem a mágnások és a főnemesség is sohasem habozott e szlovák-cseh nyelv támogatásával.*”⁶

Ez a nyelv, amint a cseh exulánsok nevezték, a *szlovák vagyis cseh*, érthető volt az egyszerű szlovák [tót] nyelvet beszélőknek is. Szépséges népköltészetében és meséiben alig akad bohemizmus. Egy közismert népballadában Rakovec kovácsának szép lánya volt.

⁴ Pauliny, 1983. 92–95.

⁵ Pöstényi, 1938. 5–9.; Pöstényi, 1943. 2.; Šimončič, 2006. 21–26. Nagyszombat tudós kutatója közli, hogy a város nemzeti nyelvű istentisztelet-igényét Morvaországból érkezett plébánosok látták el, nyilván cseh nyelven. Vö.: Käfer, 2016. 273–275.

⁶ Tibenský, 1965. 69–70.

*Beleszeretett a király maga,
 kereste az utat hozzá.
 Nőnek öltözött, így jutott be a lányhoz
 Amikor meg hajnalodott,
 városszerte az mondatott,
 Anyicska biz nem szűz már,
 vele hált a magyar király.
 És egy esztendő múltán
 karján vitte Jancsikáját.
 És amikor ringatgatta,
 szerelmesen ezt dúdolta:
 haja-buja kicsi fiam,
 Mátyás a te apádurad.*

Kollár népköltési gyűjteményében e dal változata így hangzik:

*Zöld pártám már odavan,
 bár ne adtam volna
 sem Mátyás aranyáért,
 sem a király jószágáért.
 Amit nagyon szerettem,
 arany övem vesztettem,
 Mátyás volt, ki meglelte.
 Mátyás, Mátyás, ne vedd el,
 Sörre adok pénzt neked.
 Jól fog neked ízleni,
 amikor jössz vadászni.⁷*

Mátyás szerette a Királyhegyet. Mindmáig van ott egy nagy szikla, ahol szívesen időzött és ebédelt a király, de majd' minden határ őrzi a nevét. Van ennek nyoma Bél Mátyás és Buhuslav Tablic műveiben is. Bél IV. Béla királyt is emlegeti, de a néphagyományban ennek nincs nyoma. A révések, az egyszerű emberek bizalmas viszonyban voltak a királlyal, különösen egy szegény kántortanító. Szerényen megvendégelte Mátyást, de nem maradt pénze borra, ezért kabátját adta zálogba a kocsmárosnak. A király ezért bőségesen megajándékozta a tanítót a budavári palotában. Míg a déli szlávok Mátyás hősi tetteit éneklik, a szlovákok intim kapcsolatban vannak vele. Annál is inkább, mivel Mátyás igazságossága közeli rokonságot mutat a Jánosík-hagyománnyal.⁸

⁷ Az idézett ballada: Horák, 1956. 123–125. Saját fordításom, a Kollár-változat is.

⁸ A népmeséről: Komorovský, 1957.

Mátyás az Igazságos és Buda vára, mint a haza szabadságának szimbóluma eleven a szlovák históriás énekekben is. Idézzünk három szakaszt az 1599-ből származó *Egerről és némely vitézekről* c. énekből:

(7) *Megváltozott már a magyar királyság,
mert nincs hatalmunkban a szép Budai vár.*

(8) *Hol van Fejérvár, hol van délen Nándor,
Hol jó védelmezőnk, nagy Hunyadi Mátyás?*

(48) *Uram Isten, engedj szebb időket látnunk,
Magyarhon királyát Budán viszontlátunk.*⁹

A budai király tovább él a szlovák történeti prózában, elsősorban Janko Kalinčiak műveiben, a *Bozkovci* és a *Milkov hrob* c. kisregényében, sőt a kevésbé ismert *Orava* és más prózájában. Idézet a *Bozkovci*-ből: „*Dicső és igazságos király ült Magyarországon trónján. Szent István koronája régi idők óta nem ragyogott méltóbb fejen. Mátyás nagyobb valamennyi eddigi király között, a legnagyobb és a legfényesebb. Hadseregének ereje és tanácsainak bölcsessége a szlovákokból táplálkozott, ennek ellenére nem engedte szembeszállni a szlovákokat a magyarral és a némettel.*” A figyelmes olvasó már természetesen mindenütt felleli a 19. század derekának valóságát amikor a szlovák nemzet kereste az utat egyenjogúságának elismeréséhez az országban. Mint önéletírásában, a *Vlastný životopis*-ban írja: „*A diákság már nemzetiség szerint csoportosult, a magyarnak a szlovákokhoz és fordítva semmi köze sem volt. Eltűnt a fratres és az amici szó. Lőcséről távozóban én természetesen a szlovák oldalhoz csatlakoztam.*”¹⁰

A forradalom előtti években a szlovák szellemi élet hazájának tekintette Magyarországot/Uhorszót, bár tudatában volt, hogy a szlovák nemzet a szlávok nagy családjához tartozik. A szlovák értelmiség akkor elfogadta ezt a sorsot, amint azt Kalinčiak pályatársa, Andrej Sládkovič is kifejezte. Mátyás király az ő költészetének csúcspontján is alkalmas volt, hogy a szlovák nemzet hőse legyen.

A *Gyetvai legény* harmadik része, a *Szalatnai vásár* tanúsítja, hogy a szlovákság tudatosan vállalja a hazáját és történelmét az ország valamennyi nemzetével és egész területével egyetemben.

*Aztán Rozgonyi meséli harcát
Giskrával. Hős történetek,
Bátory és a Barát hatalmát
hallja a maroknyi sereg.*

---

⁹ Az idézett históriás ének: Brtnář, 1978. 119., 123.

¹⁰ A Kalinčiak-idézetek: *Kalinčiak*, 1975. I. 31., II. 337, a magam fordításai.

*Törökkel vívott csatára térnek,
dicsőítik az erdélyi népet
szó szót követ, hallgatni jó.
Egyszerre csak a városba érnek,
eszem-iszom, fütty, tánc, zene, ének,
itt paraszt, ott úr, amott zsidó.*

A király igazságos uralkodó, az egész nép, polgár, paraszt éljenzi. A költő félretette a meggyalázott völgy, az elnyomott szlovák nép keserűségét. Mátyás szeretettel fogadja Martint, megbocsátja neki a sólyom lenyilazását, és hogy Sládkovič a maga mélységében fejezze ki a haza problémáit, valamiféle német veti a fiú szemére, hogyan merészel beszélni a királlyal mint vele egyenlővel:

*Őfelségével így kell beszélned te
faragatlan bitang –
szól a tömegből valami német.*

Ez a Marína teuton irigysége, a szlovák szegénység, Krman Dániel és a szlovák kurucok németellenes világa.

A szinte forradalmi néptribunnak, hősnek ábrázolt Mátyás csak az erős Martinban és a nép fiaiban talál igazi szövetségeseket. Ezért nem árt királyi tekintélyének az a nyakleves sem, amit Elenka, Martin kedvese oszt ki neki. Sládkovič mélyre hatolhatott a szlovák hagyományokba, és a *Gyetvai legény* királya lehet reális, de ugyanakkor a nép képzeletében eszményített alak is, mert eredete a szlovák népi epika forrásából táplálkozik. Ez a népi király jól tudja, hogy

*a múltó gyönyörűség percei
kicsiny viskókban nincsenek,
de a parasztkunyhók boldogságát
a palotákban nem leled.**

A nép szereti, isteníti királyát, aki tudja, hogy a hatalom a nép kezében van. A népnek pedig szabadnak kell lennie, hogy a haza is szabad lehessen. A gyetvai Martin a Fekete-sereg kedvéért sem válik meg a számára a szabadságot jelentő fokosától, a nép életét szimbolizáló viseletétől és gyönyörű, természetes hollófekete hajfonatától. A világért sem bújná a németek furcsa ruhájába, akár a kismemesek Kalinčiak *Szentlélekfalva* c. elbeszélésében.

A forradalom után a 19. század hetvenes éveinek közepéig élt a szlovák reménység, hogy létrejöhet az elfogadható megegyezés Magyarország politikusaival a lehetséges nemzeti létezésről. Sládkovič *Szentmártoniáda* c. eposzában Budát és Pestet kiált:

*Utánam, kiváló férfiak! Néhány nap múlva
a haza atyjaihoz megyünk, ahová
a Duna a szlovák vizeket hordja s roppant
bilincsből hallgat fölöttük a tátrai gránit,
népek rajában a büszke Buda és
a magyar fejdíszes szép menyasszony, Pest
örök kézfogójukat ünneplik;
oda visszük el e levelünket
Szent Mártonnak eme testamentumát.**

Közép-Kelet Európa romantikus jövővé válik, a megifjodó öreg kontinens látomásává:

*Fogjunk kezét testvérek, honfitársak!
Ruszin, horvát, szerb, magyar, meg románok!
Fonjuk körül arany és szent köteléssel,
Magyarhon szívárványával a kelyhet,
amit hazának hívunk és amelyben
a szabadság bora csillog, a miénk.*¹¹*

Magyarország nemzeteinek egyenlőségét fejezi ki L'udovít Kubáni *Valgatha* c. elbeszélésében: Valgatha leánya és Hunyadi László házasságával képzelte el a szlovákok egységét a magyarokkal. Idézzük az ország egységének képét: „Székelynek a középet jelölte, amelyben a Hunyadiakhoz hű maradt erdélyi románok a szlovákokkal végtelenül erős, várfal szilárdságú gyalogságot alkottak, Rozgonyinak a hajdúvárosok és a kunok balszárnyát, a magyar nemesek jobbszárnyát azonban Lackó fiának, Kanizsyt mint a pusztai szélvész gyors csokósokkal tartalékolva ... A cseh gyalogság iszonyú rohama megtört a románok [vlachok, oláhok] sziklaszilárd falán.”¹²

A budai király igazsága napjainkban is él. Az idézett részletek hozzáférhetők és közismereti felhasználásukkal nemzeteink mai közeledését szolgálhatják. Hasonlóképpen tanúsítja ezt Mátyásról a szlovák történettudomány is egy újabb publikációban Magyarország történetéről: „Mátyás királyt a szó szoros értelmében magyar [uhorszki] királynak kell tartani, vagyis olyan ország uralkodójának, amely jóval előtte és később is sok etnikum és nemzetiség otthona és hazája volt, akár magyarokról, szlovákokról, horvátokról, németekről, latinokról, románokról, akár Magyarországon élő zsidókról van szó.”¹³

*Dr. Käfer István
címzetes egyetemi tanár
Gál Ferenc Főiskola Keresztény Művelődéstörténeti Intézet*

¹¹ A Sládkovič-szövegek: Sládkovič, 1957. 429. a magam fordítása.

¹² A Valgatha szövege: Kubáni, 1976. 151–152. a magam fordítása.

¹³ Kónya, 2013. 143.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Brtáň, Rudo: *Historické spevy a piesne*. Bratislava, Tatran, 1978.

Horák, Jiří: *Slovenské ľudové balady*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

Ján Kalinčiak. Bratislava, Tatran, 1975. 2 kötet

Kubáni, L'udovít: *Valgatha*. Bratislava, 1976.

Sládkovič, Andrej: *Marína, Detvan*. Bratislava, Tatran, 1957.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

Ábrahám Barna (szerk.): *Magyar–szlovák terminológiai kérdések. A 2006. június 8-án és december 1-jén Esztergomban rendezett nemzetközi konferenciák anyaga*. Piliscsaba – Esztergom, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Szlavisztika–Közép-Európa Intézet, Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, 2008.

Käfer István: *Pázmány Péter, az „tót náció” lelkipásztora és helye a szlovák nemzet művelődésében*. In: *Magyar Sion*, 10/2. (2016) 273–275.

Komorovksý, Ján: *Kráľ Matej Korvín v ľudovej prozaickej slovesnosti*. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1957.

Kónya, Peter (szerk.): *Dejiny Uhorska 1000–1918*. Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013.

Pauliny, Eugen: *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983.

Pöstényi, Ján: *Slovenský národný život v Trnave*. In: *Kultúra*, 15/8–9. (1943) 1–16.

Pöstényi, Ján: *Z minulosti Trnavy do prevratu (1918)*. Trnava, Spolok Sv. Vojtecha, 1938.

Šimončíč, Jozef: *Peter Pázmaň a Slováci v Trnave*. In: *Fons Tyrnaviensis I.* (2006) 21–26.

Tibenský, Ján: *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1965.